

A TUDOMÁNYOS ISMERETTERJESZTŐ TÁRSULAT HETILAPJA

A TARTALOMBÓL:

Az albertfalvi római tábor és település — Petrucci embriológiai kísérletei — Szélfolyamok hátán — A Tatra bérci közt — Az auxinok szerepe a gyümölcs képződésében — Amit a mágnesség Földünk szerkezetéről elárul — A tudomány világa

244

AZ ALBERTFALVI RÓMAI TÁBOR ÉS TELEPÜLÉS

Több mint két évtizeddel ezelőtt kezdték meg *Albertfalván* a régészeti ásásokat. A munkának egyik fontos szakasza az elmúlt évben ért véget. Teljesen körülhatárolták s nagy vonalaiban feltárták és értelmezték azt a római *auxiliaris* (segédszázados-) tábor meg a körülötte elterülő települést, amely az I—III. században épült a budaörsi *Rózsavölgy* bejáratánál a dunai cölöphídhöz és kikötőhöz vezető út védelmére. A település északról délre mintegy másfél kilométer, nyugatról keletre pedig nyolcszáz méter kiterjedésű.

A negyvenes évek elején az albertfalvi Duna-védőgát emelésekor értesítették a régészeket, hogy a kubikosok díszes domborművű cserépedényeket találtak, s ezeket az emberek használják, illetve összetörik vagy éppen a szemétre vetik. A szakemberek csakhamar megállapították, hogy egy *I. századbéli*, a római császárság korából eredő hamvasztásos *temető* fölött termelik ki a földet. Az első feltárások faltörmeléseket, sok edénymaradványt és egy 6×9 méteres gazdasági épület alapfalait hozták napvilágra.

A régészeti feladat kettősnek mutatkozott: egyrészt pontosan körül kellett határolni a települést, s meg kellett állapítani, hogy milyen épületekről van szó; másrészt mélységben is meg kellett vizsgálni az egymásra rakódó rétegeket, hogy a ráépítések és a leletek együttes tanúskodása nyomán meghatározhassák a tábor és a település történetét.

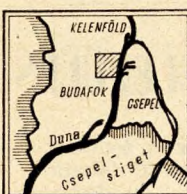
Hilarus műhelye és a galliai sigillaták

Dr. Nagy Tibor vezetésével először a *déli* oldalt határolták el. Ott egy nyolc méter széles útszakaszt találtak. Ez annak a Duna-menti védelmi főútnak, a „limes” útnak volt a része, amelyet a rómaiak a folyó jobb partján vezettek Regensburgtól Brailáig. Bebizonyosodott, hogy az 1780-as években errefelé előkerült hét mérföld-jelző kő valóban római eredetű. Ezeket a köveket — az akkori följegyzés szerint — a „budaörsi régi sörház” kertjében találták. A régészek ennek a régi sörháznak a maradványait is kiásták. A római út állapota ma is olyan, hogy akár járművel is közlekedhetnének rajta, minthogy kitűnő építési „technológia”-val készült. A legalsó, nagykö-rétegen helyezkedik el az aprókő-réteg, s erre 2—3 centiméteres oltatlan mészhabarc, majd finom kavicsréteg került. Ezt ismét oltatlan mésszel fedték be, hogy aztán a betonkeménységű úttestre ráhelyezzék a burkolat kőlapjait.

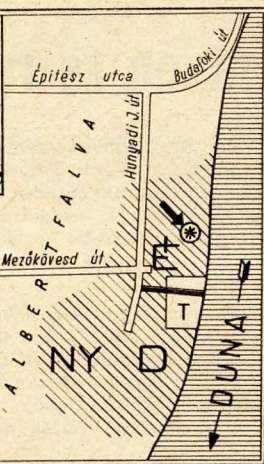
A *nyugati* irányban végzett kutatásokra a villamossági állomás építése adott alkalmat. Itt két 15×16 méteres *lakóépület* maradványait találták meg: az egyiknek nyugatra, a másiknak keletre nyílt a tornáca, s ez mindkét házban folyosószerűen

folytatódott. A tornácból lehetett belépni a két északi hálólhelyiségbe, illetve a két déli nappali szobába, amelyek közül az egyik konyha volt, lesározott és búboskemencére emlékeztető felsőrészes tűzhellyel. Az egyik kőpadlós nappali helyiségben értékes lelet került elő: egy római légionáriusnak teljesen ép *páncélinge*. A két épület szomszédságában *mézeskalácsos műhelyt* és *kemencét* tártak föl, valamint *raktárt*, amely tizenegy világos- és sötétszürke agyagedényben *gabonát* és *mézet* őrzött meg mind a mai napig. Előkerült két 10—12 cm-es agyagkorong és a mézeskalácsos terrakotta negatívja. Az egyiken *Victoria* istennő látható, amint pajzsára győzelmi jeleket rő, előtte frigsapkás dák fogoly térdepel. Traianus dák háborúinak emlékére ilyen díszítésű mézeskalácsokat osztogattak a nép között. A Victoria-alak művészi munka, teste arányos, feltámasztott lába a capuai és a bresciai Victoriákkal rokonítja. A másik korong a készítő nevét őrizte meg: „*Hilarus fecit*”, azaz Hilarus készítette. Ez a pannóniai agyagművesség újabb láncszemét jelenti. Hilarust ugyanis ismertük már korábban is: egyrészt a nagy *aquincumi* fazekastelep maradványai, másrészt az *Intercisában*, a mai Sztálinváros helyén talált hármaskapu-lelet alapján. Kétségtelenül szakmájában vezető mestere volt Pannóniában.

1960-ban fejeződött be az északi, EMAG-gyári oldal elhatárolása. Ennek során — a legfontosabb eredményként — a régi Duna-medrek tanulmányozása kimutatta: a tábor és a telep annakidején *szigeten* feküdt a Duna és egyik holtága között.

- * a legújabb római leletek feltárási helye
- T római tábor
- É északi lakótelepülés
- déli lakótelepülés
- NY nyugati lakótelepülés
- lakótelepülések területé
- 1954-ben épült nyúlgát

Ezt a holtágat most mintegy ötven méteren szintén kiásták, és korabeli személtárára, vagyis gazdag régészeti lelőhelyre bukkantak. Egy-egy napi munkával négy-öt láda értékesebbnél értékesebb leletet szedtek itt ki a munkálatok során, köztük pompás keleti *üvegeket*, az I. századból való, finoman kidolgozott déli-galliai, második századbéli — még mindig könnyed és szellemes — közép-galliai, végül egyszerűbb, merevebb heilenbergi, reinzaberni, westerdorfi, sőt trieri vörösmázás agyagedényeket, „*terra sigillatá*”-kat. Ezenkívül megszámlálhatatlan mennyiségű helybeli szürke, fapecéttel benyomott *edényt* és edénytöredéket hoztak felszínre. Ezek ismét azt bizonyították, hogy *Pannónia* s közlebről a *Dunának* ez a szakasza a *rómáigall*, a közel-keleti és a barbár kultúrák találkozásának színhelye, küzdőtere volt.

Három réteg — három korszak

A régészeti kutatás három szintet tárt fel. A *legalsó* szerint a rómaiak e helyen az I. században *segédcsapattábor*t létesítettek a dunai átkelésnek 500—1000 lovassal való biztosítására. E tábor köré gellérthegei, tabáni *eravissus* őslakosokat telepítettek, akiknek az volt a feladatuk, hogy a katonaságot élmezőzzék, ellássák iparcikkekkel s javítsák fegyvereit. Ezek a lakosok tehát a császárkorban kerültek Albertfalvára, s ezért helytelen volna velük kapcsolatban régebbi, a római foglalatást megelőző kelta településről beszélni. Ezt bizonyítja az a tény, hogy ebben a legrégebb rétegben is mindig keveredve fordulnak elő a helybeli és a római-gall kerámia maradványai.

Az állattartó, földművelő, de főképpen az iparos lakosság 50—60 centiméterre lemélyített, osztatlan négyszög alapú, paticsfalú, gerendavázaz és ágfonatos tetejű, külső kemencés kunyhókat épített itt, amelyekhez raktárverem, személgödör, szabad kemence, gazdasági épület s elsősorban istálló tartozott.

Maga a tábor ekkor még csak fonott sövényes, árkos, fatornyos földsánc. Jellege sem egyértelműen római. A nyolcvanas évek végén, *Domitianus* császár idejében, a szarmata-dák betörések során ez a tábor és a település elpusztult; fölégették, kirabolták. Ezt az időpontot azért sikerült ilyen pontosan megállapítani, mert a tábor belsejében az egyik favázás épület pernyéjében egy 86-ban kiadott nagy bronz *Domitianus*-emlékérmet találtak, amely annak idején csak egy-két évig volt forgalomban.

II—III. századi római lakóház maradványa, feltárás közben

A pusztulás után megindult az újjáépítés: kő alapzatú, de még mindig favázas új tábort építettek; a telepen eltakarították a romokat, s kő alapzatú, tehát már nem mélyített új lakóházakat emeltek. Ez volt a második korszak.

Traianus és Hadrianus idejében kezdődik a harmadik korszak, amikor kőfállal vették körül a 210 × 180 méteres katonai tábort. A rómaiak ekkor építették át az eladdig dögölt vagy legfeljebb kavicsos földutakat, s ekkor készült a nagy, nyolcméteres „limes” út is. A tábort Marcus Aurelius idején még egyszer renoválták. A 134—140 cm széles falak 6—7 méter magasak voltak; a négy kapu helyén megtalálták a beugrókat és az 5 × 6 méteres alapterületű kaputornyok alapjait.

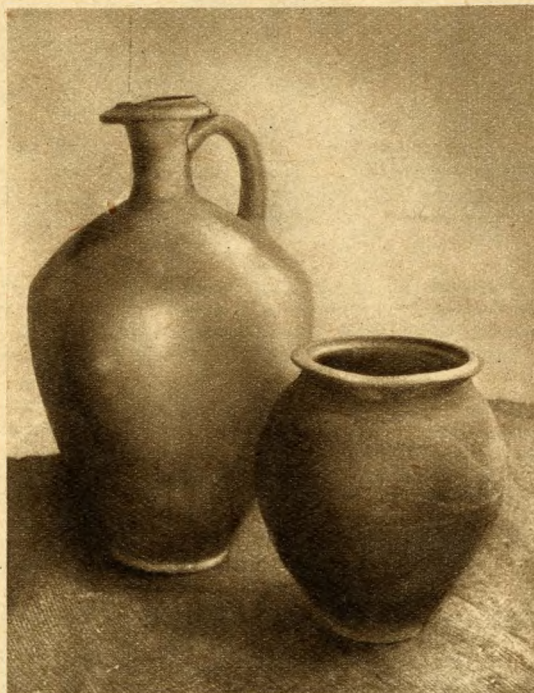
Az új táboron belül a régészek feltárták egy nagy U alakú és szentéllyel kiegészített, 38 × 40 méteres parancsnoki épületnek — a *pretorium*nak — a maradványait. Itt a padló szintje alatt megtalálták — de már kifosztva — a rejtett tábori kincstárt. Ellenben a tábor és a település egyéb helyein sok száz különböző pénzérmére bukkantak, s ez lehetővé teszi a kormeghatározást szinte évtizednyi pontossággal. Feltártak egy 37 × 38 méteres belseőudvaros (peristiles) épületromot is. Folyosóiról apró cellák nyíltak. Ez a többször átalakított kórház lehetett. Megtalálták az Antoninus Pius császár numenének és geniusának, vagyis a földi és földöntúli lényének dedikált feliratos talapzatot is.

A kikövezett utak mentén huszonegy nagy, 14 × 16 méteres, falfestéses és terrazzo-padlós római lakóház alapfalai kerültek elő. Felszínre hoztak huszonegy *kutat*. Köztük van Pannónia egyik legszebb, tizenhárom kőszorral három és fél méter mélyen kibélelt római kútja! De voltak minden ízük-

Két nagyobb római agyagedény összeropantott állapotban. A római kori úttest melletti került elő

ben fenyőfából készült, venyigeabroncsokkal összefogott hordókkal bélelt kútjaik is. A mellettük levő, földbe süllyesztett, 80—100 cm széles itatóvályúk a lakosság fejlett állattartásáról tanúskodnak. Az állatcsontmaradványok szerint főleg a bos primigeniust (ökörfajta) és az alacsony keleti lovat tartották, de nem hiányzott a sertés, a kecske és a juh sem. Fejlett volt a fémipar — már csak a fegyverjavítások miatt is. A lószerszámokat szintén ott helyben készítették. Ugyanott készültek az ékszerek is, kivéve a zománcosokat, mert ezeket Galliából importálták. A leletek között vannak kézművesszerszámok, *kis bronzöntő kokilla*, negatív homokkőminta és bronzkörző. A földművelésről a vassarlók és csoroszlyaekék tanúskodnak. Végül nagyon értékes művelődéstörténeti leletet találtak a tábortól délre az egyik lakóházban: ez egy bronz obsitoslevél, amely arról tanúskodik, hogy huszonhat évi szolgálat után *Gaius Octavius* kitüntetéssel szerelt le, s ezért eraviscus ágyasát feleségül veheti;

Az albertfalvi telepen használt egyik korsó és kisebb fazék, kiegészített állapotban
(Bojtár Ottó felvétele)

város nyilván vonzotta a friss, mozgékony, kalandosabb természetű elemeket, s ezek Albertfalváról Óbudára telepedtek át. Bár e korból a leletanyag már nem gazdag, mégis rendkívül értékes, mert erős *keleti* (kisázsiai, egyiptomi) *hatás* figyelhető meg nemcsak az üvegféléken, hanem a kőfaragásokon is. Tehát ide is elkerültek keleti telepesek.

260 után megindulnak a szarmaták, és Eszéktől kezdve elpusztítják a határvidéket. Huszonegy elrejtett éremlelet tanúskodik a zivatáros időkről. A szarmaták diadala után a tábor felhagyják, a lakosság a budai hegyekbe és Pannónia belsőbb vidékeire, valószínűleg a Balaton környékére húzódik. A kőépületeket és a kőfalakat maguk a rómaiak használják fel kőbányának, s onnét látják el nyersanyaggal az épülő pesti tábort. Majdnem teljesen lebontják a falakat: csak itt-ott maradnak meg — s csupán egy-másfél méternyi magasságban.

ez a Maricca nevű nő, valamint két gyermekük, Octavius és Octavianus, a római polgárjogot is elnyerte, és az egész család itt telepedhetet le. Ez azt bizonyítja, hogy a bennszülött telepesek és a római katonák összeházasodása gyakori volt. Több légionárius, Gaiushoz hasonlóan, a tábor környékén alapított otthont, mások — miként ez szokásban volt a határvidéken — katonai szolgálatuk letelte előtt megszöktek és távolabbi vidékre húzódtak, ahol az őslakosság a maga körébe fogadta őket.

Az albertfalvi tábort övező település mutatja, hogy itt is egyre inkább kővel építkeztek; a II. század közepétől eltűnnek a földkunyhók. A leletek romanizálódnak, csökken a barna és a szürke kerámia, s helyette több a sárga korsó, a fekete szemcséjű mély római tál, meg a gall sigillata.

A III. században határozottan a *szegényedés* jelei mutatkoznak. Ez azért meglepő, mert más táborokban és településeken az ellenkezőjét tapasztalták a régészek. E jelenség magyarázata talán az: Aquineum, a felvirágzó polgár-

A feltárás hazai és európai jelentősége

Az albertfalvi római katonai segédtábornak és a körülötte elterülő telepeknek a feltárása mind a hazai, mind az európai régészet szempontjából nagy jelentőségű. A korabeli Pannónia életéről és történelméről kialakított nézeteinket lényegesen kiegészíti és gazdagítja. A hazai kutatóknak régebben sejtelmük sem volt arról, hogy e helyütt valamilyen római maradvány található. Akként vélekedtek, hogy a gyakori *magas dunai vízállás* miatt itt nem létesülhetnek települések. Kiderült azonban, hogy kétezer évvel ezelőtt a folyó szintje legalább két és fél méterrel *lejjebb* húzódott mint a jelenlegi. Ilyen nagyságú, és ilyen viszonylagos épségben fennmaradt katonai segédtábornak nemigen találtak Európában. Főleg pedig nem mostanában, amikor már annyira fejlettek a megfigyelés módszerei, annyira pontos a rétegek különválasztása, hogy a munkálatokat és a leleteket sokkal gazdagabban és tudományosabban lehet kiaknázni, mint néhány évtizeddel ezelőtt. A régészek számára izgalmas feladat adódik most: az albertfalvi tábornak összehasonlítani az egykorú *brit* és *Rajna*-menti római településekkel. A sok tucat ládányi, európai viszonylatban is értékes albertfalvi leletanyag egy része már látható a *Vármúzeumban*, a többi pedig még néhány évi tisztítást, restaurálást igényel. Különösen a sigillata edényleletek segítik elő a galliai kerámiaműhelyek termékeinek időrendi besorolását. Pannónia messzebb fekvő, illetve nehezebben megközelíthető volt, mint az angol szigetvilág, érthető hát, hogy a galliai edényeket itt jobban megbecsülték, s ha eltörték, ólomcsapokkal összetoldozták őket. Az albertfalvi holtyatlan rétegekben a cserepek mellett annyi római pénz találtak, hogy segítségükkel a sigillaták korát 10—20 évi „kilengéssel” meg lehet állapítani. Így az eddig használt brit kronológia sok tekintetben érvényét veszti, módosításra szorul. Az albertfalvi leletek elősegítik az iparcikkek, a divat, az ízlés földrajzi és időbeli kisugárzásának fölmérését is.

Ez a feltárás hihetőleg figyelemre méltó *turisztikai és tudományos látványosság* is lesz. A tőlünk északra vagy keletre elterülő országok — ahol már nincsenek római maradványok — a jövőben hozzánk küldhetik régészeiket tanulmányozásra.

Ásatások Csepelen — békaemberek a Duna fenekén

Ez év tavaszán kiállítás nyílt az eddig előkerült anyagból Csepelen. Az ősszel a Fehérvári úti SZOT-kultúrházban lesz ilyen bemutató.

Csepel egyébként azért is fontos az albertfalvi ásatások szempontjából, mert feltehető, hogy éppen ott állott a rómaiaknál szokásos „ellenerőd”. Ennek keresése e nyáron elkezdődik, miközben Albertfalván tovább folytatják az immár körülhatárolt terület feltárásait. A legizgalmasabbnak ígérkező vállalkozás azonban a Magyar Honvédelmi Sportszövetség *békaembereié* lesz, akik ősszel, amikor legalacsonyabb a vízállás, leszállnak majd a Duna fenekére, hogy megkeressék a római cölöphid és kikötő maradványait. A régészek remélik, hogy itt, a Duna medrében, esetleg valamilyen elsüllyedt római hajó is előkerül, s végre tárgyi emlék révén tájékozódhatunk majd a korabeli dunai hajózásról, amelyről eddig csak szűkszavú leírások nyomán van némi elképzelésünk.